

Redžo Trako, *Debogumilizacija bosanskog srednjovjekovlja. Uloga bogumilskog dualizma u stvaranju srednjovjekovnog bosanskog identiteta*. Zagreb / Sarajevo: Synopsis, 2017, 614.

Već neko vrijeme u bosanskohercegovačkim medievističkim krugovima kruži informacija da se priprema novo djelo o Crkvi bosanskoj i vjerskom životu srednjovjekovne Bosne od strane autora Redže Trake, predavača na Visokom evanđeoskom teološkom učilištu u Osijeku.

Teško je bilo znati šta da se očekuje od tog djela, budući da se autor u naučnim radovima rijetko doticao srednjovjekovnog perioda, a i kada jeste (pojedini radovi o stećcima), to nije bilo najuspješnije. No, onda je 2017. godine ugledna zagrebačko-sarajevska izdavačka kuća *Synopsis* predstavila knjigu atraktivnog naziva *Debogumilizacija bosanskog srednjovjekovlja*, sa pomalo zbujujućim podnaslovom *Uloga bogumilskog dualizma u stvaranju srednjovjekovnog bosanskog identiteta*. Knjiga je štampana na 614 luksuzno opremljenih stranica, u tvrdom uvezu, a nastala je na temelju autorove doktorske disertacije, naziva (str. 16) *The Role of Bogomilism (valjda Bogomilism) in the creation of Bosnina (valjda Bosnian) identity in the Middle Ages*, koja je odbranjena 2007. godine na Queen's University u Belfastu.

Tehnički dio knjige (str. 9-19) čine kratke cjeline "Sažetak", "Zahvale", "Kratice", "Popis numeriranih ilustracija", "Napomene" i "Opći model grupnog identiteta". Glavna masa knjige podijeljena je u tri poglavlja. Prvo poglavlje je "Uvod" – koji u sadržaju počinje od 52. stranice,

a u knjizi od 23. i broji ukupno 32 stranice, drugo poglavlje naslovljeno je "Geopolitički sažetak" i ima 14 stranica, te treće poglavlje "Bosanski dualizam i srednjovjekovna bosanska baština" koje broji ni manje ni više nego 470 stranica! Bilo bi jako zanimljivo čuti šta bi na ovakvu, u najmanju ruku neobičnu koncepciju i strukturu knjige, imali reći pokojni Midhat Šamić ili Umberto Eco. Nakon "Zaključka o srednjovjekovnim bosanskim crkvenim rukopisima" (str. 543-545) i "Zaključka trećeg poglavlja" (str. 546-547), uslijedio je "Zaključak" (str. 551-614), koji je obuhvatio i Bibliografiju primarnih i sekundarnih izvora. Indeks osoba i lokacija spomenutih u knjizi nije priložen, što je samo po sebi jako velik tehnički propust.

Prvo poglavlje (str. 23-55), koje je sastavljeno od dva dijela "Uvod" i "1. Opći model krivovjernog bosanskog bogumilskog dualizma", možda je najslikovitiji prikaz onoga što čitatelja čeka na kasnijim stranicama. Doista nije jasno zašto su za knjigu o srednjovjekovnoj temi potrebne početne četiri stranice koje govore o današnjoj državi Bosni i Hercegovini, njenom nastanku iz

SFR Jugoslavije, procentima stanovništva, ili ratu u posljednjoj deceniji 20. stoljeća, nakon čega su uslijedili ekskurzi o Arnoldu J. Toynbeeju i Haydenu Whiteu. A onda je uslijedio pregled ranije historiografije o Crkvi bosanskoj. Kao i svaki sličan pregled, i ovaj počinje djelima Božidara Petranovića i Franje Račkog te autorovim sudom o njima. No, zatim su uslijedile prve komplikacije. Osjetio je potrebnim da za Petranovića istakne da je “srpskog ili crnogorskog porijekla” te da je rođen u mjestu *Sebenicho* “možda današnji Šibenik” (?!), dok kod Račkog, govoreći o beogradskom izdanju iz 1931, kaže da je naslov ubacivanjem *Borba Južnih Slovena za državnu neodvisnost*, “znakovito izmijenjen” (?!). Očito autor nije prepoznao da je riječ o dvije starije zasebne rasprave Račkog, tom prilikom zajedno objavljene. Zatim je uslijedio osvrt na Runcimana i Obolenskog, pa ko zna iz kojih razloga (historiografskih sigurno ne) na djelovanje Georgine M. Mackenzie i Adeline P. Irby u Bosni tokom 19. stoljeća, pa na putešestvije Artura Evansa, pa ponovo na Runcimana i Obolenskog, zatim

Francisa Dvornika i Dimitra Angelova, pa ponovo na Obolenskog itd., itd. Trako uživa da strancima u Bosni prikači epitet špijuna, pa je tako za Evansa napisao da je “po krajnjem jugoistoku Balkana desetljećima tragao za velikim tetragonalnim drvenim pečatima ... jednostavno je teško povjerovati da su [brojne geopolitičke, vojne i diplomatske informacije] bile dostupne tako mladom novinaru”, za Johna V. A. Finea i Marian Wenzel smatra da su “po potrebi o situaciji u Jugoslaviji izvještavali oba doma američkog Kongresa”. Ostaje nejasno kako je sve to, čak i da je tačno, bitno za autorovu temu. Potpuno su nerazumljive insinuacije da je knjigu M. Wenzel “do sada relativno malen broj ljudi doista bio u prilici vidjeti”, ili pak još čudnija konstatacija o Robertu Doniji (nejasno zbog čega se ovaj stručnjak moderne povijesti uopće spominje u ovom pregledu, kada nije napisao niti jedan redak o srednjovjekovnoj prošlosti): “Nakon svega, vrlo je teško pouzdano tvrditi da su ranije spominjani Fiteov bivši student Robert (Bob) J. Donia i kasnije spominjani Robert Donia ista osoba” (?!). U drugom

dijelu prvog poglavlja spomenuti su “Opći modeli ...”. Očekujući da nađemo na detaljnije opisan najavljeni model, ovdje nailazimo na “češkog povjesničara Šidaka”, “ruskog arheologa Sergejevskog”, a u sljedbenike “islamske teorije o bogumilizmu” ubrojao je: “braća Kulenović – Osman i Džafer, Nuriya Pozderac, braća Pozderac – Hakija i Muhamed, Mehmed (Meša) Selimović, Džemal Bijedić, Izet (Kiko) Sarajlić, Muhamed (Tunjo) Filipović, Fikret (Babo) Abdić”. Odreda imena “od značaja” za problematiku vjerske slike srednjovjekovne Bosne, koja zapravo ne mogu biti udaljenija od historijske nauke i medievistike.

Preskačemo dosta stranica i “rasprava” kako bismo ukazali na najkarakterističnije pokazatelje autorovog stila i rezonovanja. Opisujući arheološka iskopavanja u Milima 1909–10. godine (str. 127–128), autor pravi jedan od svojih poznatih ekskurza i započinje naraciju o djelovanju Carla Patscha, s čijim se imenom nikako nije mogao izboriti. Najprije tvrdi da je Patsch bio “na čelu specijalne vojske [povukao DŽ. D.] jedinice

Austro-Ugarske Monarhije ... koja je vršila naporno otkopavanje negdje *kod Bosne*”, zatim govori da su pronađeni artefakti većinom “vraćeni na mjesto gdje su pronađeni i ovlaš pokriveni nagrtanjem (iste) zemlje, dok je nepoznat broj zajedno strpan u slabo označen drveni sanduk i pohranjen u podrum Zemaljskog muzeja”, insinuira da su zabilješke sa iskopavanja namjerno izgubljene, a sve to završava još jednim prepoznatljivim *trakizmom*: “Nakon svega toga, moguće je da su Carl Ludwig Patch, dr. Karlo Patsch, Karlo Pač i Carl Patch zapravo bili ista osoba” (?!). Na što dovodi pogrešna početna premisa i velika želja da se ona kako-tako potvrdi svjedoči autorovo pisanje o ploči bana Kulina. Ne prihvativši mogućnost da ban Kulin može imati ikakve veze sa križevima koji se nalaze na ploči, on, u stilu Tolkiena iz najboljih dana, skicira nekog “putujućeg (kršćanskog) misionara”, koji je malo doradio originalnu ploču, a sve zaključuje rezonovanjem “osim toga, između mnogih drugih mogućnosti, *Kulinova ploča je na plodno tlo Tušine njive mogla pasti s neba,*

odnosno biti bačena iz zraka, poput mnogih propagandnih letaka koji su nekad bacani iz aviona prilikom svakog važnijeg društvenog događaja”. Ne može se ne istaknuti to da autoru poznata ploča sudije Građeše, pronađena kod Zenice, “nalikuje i ovećoj volovskoj (ili telećoj) glavi bez rogova”.

Kao ogledni primjer autorove analize nekog od rukopisa Crkve bosanske, možemo uzeti, kako ga on naziva, “Bataljevo evanđelje”. Ovdje se najbolje vidi koliko je malo toga autor pročitao o temi svog istraživanja, pa o ovom evanđelju zna samo ono napisano prije 50-ak i više godina. Potpuno mu je nejasno šta bi mogla značiti (titula) tepčije, o Batalu zna što su napisali Ruvarac i Truhelka, kronotaksa koju je Ćirković prepoznao u evanđelju mu je potpuna nepoznanica, no zato je dosta prostora posvetio raspravi o razlikama u riječi *amen* / *amin* kod pravoslavnih, katolika i muslimana. Sve ove analize pokušane su biti sumirane u opširnom zaključku, koji je pak pravi galimatijas ispravnih razmišljanja o nepostojanju bogumilizma u srednjovjekovnoj Bosni, autorove refleksne

potrebe da ponudi neko novo razmišljanje i objašnjenje vjerske slike u njoj, težnje da srednjovjekovno doba objasni modernom političko-religijskom slikom u Bosni i Hercegovini, te nepoznavanja niza naučnih tekstova, analiza i promišljanja. Samo se iz takve zbrke mogla izroditi ideja da srednjovjekovni stećci nisu predstavljali grobna mjesta, a crkvene knjige nisu korištene u vjerskoj praksi, nego je sve to bila ekspresija stila proisteklog iz navodne želje srednjovjekovnih ljudi da se predstave drugima u što ljepšem svjetlu. Na kraju, čitaocu ne može u potpunosti biti jasno koji je autorov stav po pitanju Crkve bosanske. Neke stvari je ispravno negirao, druge potpuno bespotrebno odbacio, no nigdje zapravo nije ponudio objašnjenje šta su bili bosanski krstjani, ako već nisu bili sve ono što je istakao da nisu. Očito mu je u zaključku bilo mnogo važnije dati opširan osvrt na Novosadski dogovor iz 1954. o zajedničkom jeziku Srba, Hrvata i Crnogoraca, ili opis djelovanja i značaja Ive Andrića i Meše Selimovića.

U jako kratkom konačnom osvrtu na ovu knjigu nema potrebe

dodatno potencirati samog autora i njegovo djelo. Oni zaista neće ostaviti bilo kakvog traga u historiografiji o srednjovjekovnoj Bosni i pravo je pitanje da li se uopće trebaju u nju i uvrštavati. O univerzitetu i komisiji pred kojima je ova disertacija odbranjena stvarno je teško nešto pametno reći, osim zaključka da su itekako potvrdili uvriježeno razmišljanje o nepoznavanju srednjovjekovne prošlosti ovih prostora, naročito bosanske religiozne slike u inostranim akademskim krugovima, i njihovoj zapravo nekompetenciji da ocjenjuju kvalitet naučne produkcije o toj tematici (časni izuzeci, poput CEU u Budimpešti, rijetki su, no svakako da postoje). Najviše kritika zapravo zaslužuje izdavačka kuća *Synopsis* koja se objavom ove knjige debelo osramotila, a što je najgore, njenom tehničkom opremom ukaljala sjećanje na jedno svoje ranije izdanje, knjigu koju mnogi autoriteti smatraju vrhuncem historiografije o srednjovjekovnoj Bosni u 21. sto-

ljeću – *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387–1463*. pokojnog prof. dr. Dubravka Lovrenovića (2006). Umjesto da se približavamo zapadnim standardima po kojima izdavačke kuće ne pomišljaju objaviti neki rukopis bez konsultovanja mišljenja struke, na ovim balkanskim prostorima došlo se do faze u kojoj se objavljuju ovakva (ne)djela koja ne mogu proći iole ozbiljniju recenziju, a sam nedostatak recenzenata zapravo je jako indikativan pokazatelj za sve ono što je utrpano između ovih nesretnih korica. Spisak osoba iz kolofona ukazuje na to da među njima nema obrazovanih medievista, no ipak čudi da je književnik Ivan Lovrenović pristao da bude potpisan kao urednik ovog izdanja. Da li je u pitanju konformizam ili povlađivanje kapitalističkim principima po kojima je važno da su troškovi štampanja pokriveni iz drugih izvora, teško da ćemo ikada saznati, kao i zašto im je sve ovo trebalo.

Dženan Dautović